

Treballem amb la comunitat: l'experiència de salut comunitària a Roquetes, un procés en creixement

Community work: the experience of community health in “Roquetes”, a growing process

Glòria Muniente Perez de Tudela¹

Resum

L'experiència de treball comunitari des de l'àmbit de la salut al barri de Roquetes de Barcelona, en el marc del Pla comunitari del barri, a través del treball en xarxa, intersectorial i amb la comunitat, un treball participatiu i transversal que es concreta en el Programa de salut comunitària *A Roquetes fem Salut*, amb objectius de promoció de la salut i prevenció. L'EAP Roquetes-Canteres hi participa activament des de l'inici, i la treballadora social sanitària n'és la referent. És un procés participatiu en totes les etapes, i d'empoderament de la comunitat.

Paraules clau: Salut comunitària, participació, promoció de la salut i prevenció, treball en xarxa i empoderament de la comunitat.

Per citar l'article: MUNIENTE PEREZ DE TUDELA, Glòria. Treballem amb la comunitat: l'experiència de salut comunitària a Roquetes, un procés en creixement. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, desembre 2014, n. 203, pàgines 140-147. ISSN 0212-7210.

Abstract

The experience of community work from the field of health, district of Roquetes de Barcelona, in the framework of the Community Plan area, through networking, community and sectoral, participatory work and transverse Program focuses on community health *A Roquetes fem salut* with the objectives of health promotion and prevention. The EAP Roquetes-Canteres singer was involved from the beginning and social care worker is your reference. It is a participatory process at all stages, and community empowerment.

Key words: Community health, participation, health promotion and prevention, networking and community empowerment.

¹ Treballadora social. EAP Roquetes-Canteres. gmuniente.bcn.ics@gencat.cat.

Context i història del procés de Salut Comunitària a Roquetes

Situat a Collserola, el barri de Roquetes forma part del districte Nou Barris de Barcelona. És un barri amb característiques territorials de pendents importants, carrers costeruts, cases d'autoconstrucció i grups d'habitatges de l'antic *Patronato de la Vivienda*. Població immigrada als anys 50 i 60 d'altres regions espanyoles (Extremadura, Andalusia, Galícia...) i a partir de l'any 2000 amb població de l'Amèrica Llatina (Equador, Perú, Bolívia), i en els darrers anys també de Romania, la Xina i el Pakistan.

És un barri amb una xarxa veïnal molt activa, reivindicativa i amb un sentiment fort de pertinença... El barri en si mateix ja va néixer per l'esforç i treball conjunt dels veïns arribats de l'onada d'immigració dels anys 60. A Roquetes sempre s'ha treballat de manera comunitària.

Actualment la població és de 15.843 persones, i té el 25,6% de població immigrada. L'índex d'envelliment i sobreenvelliment és inferior al de Nou Barris i Barcelona. Hi ha un nivell baix d'instrucció que està per sota de la mitjana de Barcelona i un índex d'atur alt, en relació amb els joves i també amb l'atur de llarga durada en homes, que treballaven en el sector de la construcció i que amb la crisi va ser un dels més afectats. A més del problema d'habitatge, amb famílies afectades pels desnonaments.

En aquest context, la Plataforma d'Entitats de Roquetes es crea l'any 2000, i està formada, entre d'altres, per l'Associació de Veïns i Veïnes de Roquetes, Associació Grodema, Ton i Guida, Xarxa d'Intercan-

vi de Coneixements (XiC) Nou Barris i l'Associació El Bidó-Ateneu Nou Barris. A les Jornades d'Equipaments (2002), per marcar les línies de futur sobre planificació i gestió surt la proposta de fer un Pla Comunitari al barri.

■ L'EAP Roquetes-Canteres fa 30 anys que treballa al barri, va ser un equip pilot de la Reforma de l'Atenció Primària de Salut (1984), i des de l'inici ha tingut com a funció la salut comunitària.

L'EAP Roquetes-Canteres fa 30 anys que treballa al barri, va ser un equip pilot de la Reforma de l'Atenció Primària de Salut (1984), i des de l'inici ha tingut com a funció la salut comunitària, ja que aquesta Reforma ho definia així en el Decret 1985, de 21 de març, i desplegament normatiu posterior (tot i que possiblement és una de les funcions menys desenvolupades i reconegudes, en general). És l'any 2001-2002, amb el primer contracte de direcció clínica, quan aquest objectiu es concreta en detectar necessitats de salut comunitària i fer un programa de salut comunitària al barri.

Formem part de la Xarxa AUPA (Actuem Units Per la Salut) des del 2006. La Xarxa AUPA neix l'any 2004 i està formada pels equips i centres que fan activitats de salut comunitària a Catalunya, i actualment són uns 80 adherits voluntàriament a la xarxa, i darrerament per equips de salut pública, que a poc a poc es van integrant a l'Atenció Primària, tal com preveu el Pla de Salut de Catalunya 2012-2015.

Primera etapa del procés

Es constitueix la Comissió APOC (Atenció primària orientada a la comunitat) i la formem una infermera i la treballadora social. Comencem a treballar en el diagnòstic de salut del barri, convoquem les entitats veïnals i serveis públics del barri (serveis socials, educatius) i el mateix EAP per conèixer els problemes de salut percebuda per franges d'edat (octubre del 2002); es fan dos grups nominals, un format per representants de les entitats i els serveis socials i escoles, i l'altre format pels professionals de l'EAP. Es demana que cadascú ho treballi i ens tornem a convocar al cap d'uns mesos, març del 2003, quan ja s'inicia l'estudi per fer el diagnòstic de barri, i amb la coincidència en el temps i en l'objectiu anem junts des del principi. Va ser una oportunitat i un escenari que sorgia com a facilitador del procés, amb la incorporació dels tècnics comunitaris, contractats per la Plataforma d'Entitats de Roquetes, que lidera i gestiona el Pla comunitari de Roquetes (PCR) i és l'interlocutor amb l'Administració de la Generalitat de Catalunya (Direcció General d'Acció Social i Comunitària) i del Districte municipal de Nou Barris.

Tal com ja s'ha dit, el 2003 elaborem el Diagnòstic Compartit, i l'any 2004 ja comptem amb el Pla comunitari: *Participar per transformar*.

La xarxa que conforma el Pla comunitari s'ha anat incrementant i la formem, a més de la Plataforma d'Entitats, els serveis socials de la zona, l'EAP Roquetes-Canteres, l'equip de salut comunitària de l'ASPB (Agència de Salut Pública de Barcelona), les escoles del barri (dues escoles

bressol, dues escoles de primària i un institut), l'Equip d'Assessorament Psicopedagògic Nou Barris, la Biblioteca Les Roquetes i el tècnic de barri; hi participen també Guàrdia Urbana, Mossos d'Esquadra, Parròquia Santa Magdalena, Fundació Pare Manel, Càritas (Projecte PAIDOS)...

Un cop identificats els problemes de salut i elaborat el diagnòstic, que recull dades demogràfiques, socioeconòmiques, de morbiditat i mortalitat, índex de natalitat, freqüentació i us dels serveis, més els problemes de salut percebuda, s'elabora un document i es presenta el juny del 2004, coincidint amb el 20è aniversari de l'EAP, i s'incorpora al Diagnòstic de barri ja completat, a la vegada que el PCR es va estructurant en les diferents comissions de treball, i es crea la Comissió Tècnica de Salut i la Mesa de Salut Veïnal, i un dels tècnics comunitaris és qui les coordina. Al cap de poc més d'un any es va transformar en un únic espai de treball mixt, i va canviar de nom, que es manté: Taula de Salut.

Al novembre del 2004 la Comissió APOC va tornar a convocar les entitats i serveis del barri amb l'objectiu de consensuar la prioritització de la intervenció en tres dels problemes de salut sorgits del diagnòstic de salut i fer propostes d'activitats concretes.

Els problemes prioritzats van ser problemes d'ossos i musculars, manca d'hàbits saludables i manca d'habilitats d'auto-cura.

Hi van participar representants d'entitats veïnals, dels diferents serveis i de l'EAP, i ja llavors la referent era la treballadora social i el tècnic comunitari referent de la Taula de Salut.

La Comissió APOC va portar la dinàmica de les reunions, va elaborar les dades recollides i va fer acta per a tots els participants en el procés. La Comissió APOC s'havia anat ampliant i ja la formaven dos metges, cinc infermeres i la treballadora social.

Actualment, 10 anys després, la formem dos metges, un pediatre, tres infermeres, una auxiliar d'infermeria, una administrativa i la treballadora social, que en segueix sent la referent. És important destacar la implicació i suport de la direcció de l'EAP des de l'inici del procés.

Cal destacar també com n'és d'enriquidora la discussió conjunta Comunitat/EAP a l'hora de consensuar la prioritització dels problemes i necessitats de salut percebuts.

Es va decidir iniciar el Programa de salut comunitària **A Roquetes fem salut**, integrat plenament al Pla comunitari.

Objectius i activitats més destacables

El Programa de salut comunitària **A Roquetes fem salut** té com a objectius generals la promoció de la salut i la prevenció.

Els objectius es van definir inicialment per al període 2005-2008, amb voluntat de continuïtat: prevenir el mal d'esquena; promoure hàbits d'alimentació saludables; millorar les habilitats d'autocura; prevenir i reduir l'hàbit tabàquic.

S'adreça a la població de joves i adults, però sense oblidar la gent gran.

En aquesta primera etapa es defineixen quatre tallers: d'higiene postural, de cuina saludable, per deixar de fumar, d'autocura, i amb l'elaboració d'un recull "Els remeis de l'àvia". Inclou també el

suport professional a totes les activitats de sensibilització que vulgui fer el Grup de Fibromiàlgia. Programa de salut dental escolar, en col·laboració amb les escoles, la infermera de l'ASPB, dentista i auxiliars de l'EAP, i també la treballadora social, que participa en la coordinació.

També es va fer present a les reunions del Pla Comunitari, que a partir de llavors van ser reunions sense fum (encara no s'havia aprovat la llei actual del tabac en espais públics), a més de fer evident que al barri fem salut de moltes maneres: quan es participa en els grups de la XiC, o es passeja pel barri, o es beu aigua mentre es fa exercici...

El Pla Comunitari informa de totes les activitats a través dels diferents canals de difusió habituals: butlletí *Mes a Mes*, *La Gazeta de Roquetes*, el bloc del Pla Comunitari, el bloc *aroquetesfemsalut*.

Metodologia i tècniques

La metodologia inicial està basada en l'APOC, que contempla un cicle de coneixement de la comunitat, diagnòstic, planificació, intervenció i avaluació. Alhora que ens incorporem plenament al Pla Comunitari i ens hi adaptem, la metodologia està basada en la investigació-acció participativa (a la bibliografia que es proposa es poden ampliar aquests aspectes tècnics i metodològics).

■ La metodologia està basada en la investigació-acció participativa.

Els espais de participació del PC Roquetes ho afavoreixen: Taula de salut, Taula socioeducativa, Taula de franja, Tau-

la d'inserció laboral, Taula de prevenció i convivència, Comitè Tècnic (també és mixt tot i mantenir el nom), Trobada de Barri, així com la formació conjunta i l'aprenentatge mutu, sempre basats en el respecte, el reconeixement de l'altre, la relació de confiança, que s'ha anat construint al llarg del temps de treball compartit, de sumar esforços i creure en aquest model d'intervenció com el més adequat i efectiu.

La Taula de salut és mixta, actualment per part de les entitats veïnals hi participen: un representant de la Vocalia de sanitat de l'AVV de Roquetes, un del Grup de Fibromiàlgia, i un de la Xarxa d'Intercanvi de Coneixements (XiC) de Nou Barris. I per part dels serveis públics: la Comissió APOC de l'EAP Roquetes-Canteres, la infermera de Equip de salut comunitària de l'ASPB, la psicòloga dels serveis socials de la zona, la directora de la Biblioteca Les Roquetes, la dinamitzadora del Casal de Gent Gran Roquetes, el tècnic de barri, i el tècnic comunitari, que és qui la coordina. La Taula de Salut es reuneix mensualment i també treballem en Grups motor per projectes.

La Comissió APOC es reuneix també mensualment, per després poder aportar la tasca acordada en els diferents espais de treball i activitats relacionades.

És el procés en si mateix que evoluciona, s'amplia i es va avaluant de manera continuada, i també s'adapta a la realitat del barri, que és canviant. Quan arriben la Llei de barris i el Pla educatiu d'entorn (2004-2005) cal adaptar-s'hi per poder aprofitar tots els recursos que van arribant, per optimitzar-los i alhora adaptar-los al territori i a les dinàmiques ja existents, i passa el mateix amb programes de salut

més amplis que es defineixen des del Departament de Salut, com ara els de promoció de l'alimentació saludable i de l'activitat física des de l'AP.

Segona etapa del procés

S'incorpora el Programa Salut als barris (2008), vinculat a la Llei de Barris, que ens permet fer el rediagnòstic de salut amb més mitjans i amb dades molt recents, amb la participació de tècnics de l'ASPB, Consorci Sanitari de Barcelona, Districte Nou Barris, i així en pocs mesos es pot fer un diagnòstic de salut comunitària amb entrevistes a informants clau, tres grups nominals i sis grups de discussió per sexe i franges d'edat, amb nova prioritització de problemes de salut, en una Jornada participativa el juny de 2008, i amb una conferència sobre desigualtats en salut, per part del professor Joan Benach, de la Universitat de Barcelona, molt relacionada amb l'objectiu de Salut als barris, que és reduir les desigualtats socials en salut.

A partir d'aquest rediagnòstic del 2008, els problemes de salut mental associats a problemes de la vida diària passen a ser el primer problema prioritzat. Es mantenen els problemes en relació amb els hàbits saludables (alimentació i exercici físic), autocura, consum de tabac i altres drogues, es detecten augment dels embarassos adolescents, càries dentals...

Es redefeixen els objectius del Programa de salut comunitària *A Roquetes fem salut-Salut als barris*, per als anys 2009- 2012: promoure la salut mental; fomentar l'autocura; millorar hàbits d'alimentació saludables; incrementar i promoure l'activitat física; prevenir i reduir el consum de drogues.

Treballem en diferents projectes, que tenen objectius transversals, entre d'altres: Remeis de l'àvia (autocura), Lectures saludables (salut emocional), Alimentació saludable (hàbits saludables), Activitat física (hàbits saludables i salut mental), Cessació tabàquica, Espai Gent Gran i Salut (autocura i hàbits saludables), Tallers d'entrenament de la memòria, Suport al grup de Fibromiàlgia, Fem salut per Festes majors i Dia de la Pinya (dia del Pla comunitari), La Karpa (oci saludable, activitat física, prevenció de consum de drogues).

Tercera etapa del procés

Actualment els objectius són de continuïtat (2013-2015). S'han ampliat els projectes, com ara Cuinar més amb menys (cuina saludable i d'aprofitament), que també té objectius transversals, suport a un Grup de mares adolescents conjunt amb els educadors d'A Partir del Carrer amb la col·laboració del CJAS (Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat). Iniciem la participació en el PINSAP (Pla Interdepartamental de Salut Pública) en un projecte transversal que s'està definint actualment, formació en salut emocional amb la col·laboració de la Fundació Congrés Català de Salut Mental, projecte de recerca sobre avaluació de l'impacte de la intervenció en salut comunitària (presentat a *RecerCaixa* i en espera de resolució).

Cal destacar, en aquest punt, el treball

- **Participatiu en totes les etapes dels projectes, entre professionals, tècnics i veïns i veïnes vinculats a entitats, o no.**

en xarxa, col·laboratiu, transversal, intersectorial, interdisciplinari i transdisciplinari, participatiu en totes les etapes dels projectes, entre professionals, tècnics i veïns i veïnes vinculats a entitats, o no. Els projectes creixen i es transformen a mida que la situació canvia i s'avaluen.

Avaluació

L'avaluació del procés sempre s'ha anat fent per projectes, per activitat i també globalment, cada any. La Plataforma d'Entitats és qui ha de retre comptes a través de l'avaluació, per poder mantenir la continuïtat del Pla Comunitari.

La Taula de Salut (on hi participa l'EAP) en concret fa la seva avaluació dels diferents projectes de l'any, de manera qualitativa, per remarcar aspectes positius i aspectes a millorar, i també del funcionament de la Taula. S'aporten al Comitè Tècnic i a la Trobada de barri.

També cada servei participant ho fa a la seva institució. En el cas de l'EAP Roquetes-Canteres fem actes de les reunions mensuals de la Comissió APOC que ens serveixen per fer el seguiment junt amb les actes de Taula de Salut, de les activitats on intervenim, sigui en Grup motor o directament fent l'activitat. Com a referent, la treballadora social de l'EAP fa la memòria anual de l'activitat feta, i també fem avaluació del funcionament de la Comissió.

Es fan servir diferents instruments d'avaluació de procés i de satisfacció que es van construir, ja l'any 2009, per anar-los adaptant a cada activitat. Pel que fa als resultats, no sempre són fàcils d'avaluar, segons cada projecte en salut els re-

sultats són a llarg termini i les variables són diverses i no sempre es poden relacionar directament amb la intervenció. Aquest és un repte que tenim, i de la mateixa manera ens agradaria saber l'impacte en salut, objectiu del projecte de recerca esmentat abans.

Tot i això es pot afirmar que el nivell d'assoliment ha estat elevat, amb satisfacció alta dels participants i també dels professionals, i en aquelles activitats en què s'ha preguntat per salut percebuda, aquesta ha millorat un cop feta l'activitat.

Conclusions

Per acabar aquest article m'agradaria fer una reflexió personal en relació amb l'aportació que el treball social pot fer al treball comunitari en una experiència tant complexa com la que s'ha relatat, com és el coneixement del territori, del barri, de la seva població, dels serveis que hi treballen, especialment com és el meu cas que hi vaig arribar l'any 1990... Aquesta continuïtat ha estat un plus d'experiència, un coneixement dels canvis de primera mà, de les dinàmiques del propi equip de treball, on cal dir que no tot l'equip hi participa directament, però sí indirectament, i el model va impregnant la manera de treballar, també des del treball assistencial,

■ Des del treball assistencial, que pren una dimensió comunitària, així com el reconeixement de la tasca per part de la població.

que pren una dimensió comunitària, així com el reconeixement de la tasca per part de la població.

Hi ha dificultats, cal saber-les i tenir-les en compte per poder-les superar: aquest model de treball requereix un plus de motivació, temps i espai, formació continuada, té el seu propi ritme i no sempre es correspon als cronogrames que es preveuen, ni respon a objectius a curt termini, creix i desborda allò previst...

Cal destacar el treball dels tècnics comunitaris, que fan suport a la Plataforma d'Entitats i també per dinamitzar i coordinar els diferents espais de treball, dins un procés participatiu en totes les etapes, i d'empoderament de la comunitat.

La participació comunitària esdevé la clau, afavoreix crear vincles, xarxa de relacions, espais de treball conjunts on trobar respostes a problemes complexos on tot és més creatiu i enriquidor, i permet afrontar els reptes amb més força. Un repte és que augmenti, que les persones que encara no hi participen ho facin de manera activa. La continuïtat està garantida.

Bibliografia

- Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial. *DOCG* núm. 4151, de 10 de juny de 2004.
- Amando MARTIN-ZURRO i Gloria JODAR SOLÀ. *Atenció primària i salut comunitària*. Elsevier España SL, 2011. ISBN 978-84-8086-728-3
- Programa marc Plans de desenvolupament comunitari. Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar social i família. Acció Comunitària. Desembre de 2004.
- Pàgines web consultades entre l'11/12/2014 i el 06/01/2015:
 - Avaluació del Programa Salut als barris. Roquetes 2008-2011: www.aspb.cat/quefem/docs/avaluaci%C3%B3_salut_roquetes.pdf
 - Els Remeis de l'Àvia – Agència de Salut Pública de Barcelona: www.aspb.cat/quefem/docs/Remeis%20Àvia.pdf
 - Programa Salut als barris – Agència de Salut Pública de Barcelona: www.aspb.cat/quefem/salut-als-barris.htm
 - AUPA. Generalitat de Catalunya: www.gencat.cat/salut/ies-aupa/html/ca/Du63
 - www.placomunitariroquetes.blogspot.com
 - www.aroquetesfemsalut.blogspot.com
 - www.pacap.es